

Het syndroom van Nightingale

Verborgen motieven in *Tender is the Night* van F. Scott Fitzgerald

Arko Oderwald

Villa Americana, Cap d'Antibes, Frankrijk. Foto: Arko Oderwald

Zo moet het ongeveer gegaan zijn. Ergens in de zomer van 1928 gaat om 11.30 de dubbele toegangsdeur van Villa Americana open. De nanny van de Murphys, mademoiselle, komt met de drie kinderen naar buiten. Ze wandelen tussen de ommuurde villa's op Cap d'Antibes naar het strand van La Garoupe. Dat strand was nog niet zo lang geleden de uitvalsbasis van vissers. Die hadden geen concurrentie, want de badgasten van de middellandse zee vertrokken altijd in mei, als het heet werd. Dat was ook het moment dat alle hotels sloten. In de zomer was er aan de Côte d'Azur niets te doen. Totdat de Amerikanen Gerald en Sara Murphy in 1926 Antibes ontdekten. Met hen kwamen de Lost Generation schrijvers en andere kunstenaars van de Jazz Age mee. John Dos Passos, Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, de componist Cole Porter. En anderen sloten zich aan, zoals Pablo Picasso en Ferdinand Léger. Ze verzamelden zich op het strand van La Garoupe, dat elke dag werd aangeharkt door

Gerald Murphy. Al snel kochten de door de het familiekapitaal van Sara puissant rijke Murphys een villa op de Cap, Villa Americana, ook al had deze villa maar 14 kleine kamers. Zo kwam er elk jaar in de zomer een wisselend gezelschap van jonge, beroemde en rijke mensen naar Antibes. De hotels volgden en bleven voor het eerst open in de zomer.

Heden ten dage is het moeilijk om in Cap d'Antibes een hotel te vinden dat plaats heeft in de zomer. Op het strand van La Garoupe is er nu nog een klein stukje openbaar strand over. De vissers zijn allang uit beeld verdwenen en zowel links als rechts is zijn er restaurants aan het water waar chique feestjes worden gegeven. Jachten dobberen voor de kust. De geest van de Murphy's is duidelijk blijven hangen rond dit strandje.

Met zoveel schrijvers in hun omgeving is het niet vreemd dat de Murphy's ook opdoken in hun teksten. In *A moveable feast* bijvoorbeeld, een autobiografische tekst van Ernest Hemingway

uit 1960, schrijft deze dat de rijkdom van de Murphy's, die tot ledigheid verleidt, er de oorzaak van was dat hij van zijn eerste vrouw scheidde. De Murphy's waren hierdoor bijna net zo diep geschokt als zij in 1934 waren over inhoud van *Tender is the Night* van F. Scott Fitzgerald, waarin hetzelfde thema een belangrijke rol speelt. Hoofdpersoon in deze roman is de Amerikaanse psychiater Dick Diver. Hij heeft een goed gewaardeerd leerboek geschreven en heeft psychiatrisch gezien een goede toekomst voor zich. Hij werkt in een Zwitserse kliniek die onder leiding staat van professor Dohmler, waarschijnlijk geïnspireerd op de beroemde psychiater Bleuler. In de kliniek wordt een jonge Amerikaanse behandeld wegens schizofrenie, een ziekte die gemunt is door Bleuler. Al snel blijkt dat er ook sprake is van incest. Nicole Warren is zeer gecharmeerd door de empathische Dick en ook Dick is niet ongevoelig voor de charmes van de 10 jaar jongere Nicole. Dohmler onderhoudt Dick hierover. Misschien zijn Dick's gevoelens bij de zaak betrokken geraakt? Dick kan dat niet ontkennen, maar zegt alles onder controle te hebben. Dat lijkt op dat moment ook zo te zijn. Bovendien wordt Nicole ontslagen uit de kliniek.

Het toeval wil echter dat hij enige tijd later Nicole en haar oudere zus ontmoet in Caux, boven Montreux. Dick is aan daar aan het fietsen en zal waarschijnlijk ook af en toe genieten van het adembenemende uitzicht over het meer van

Genève. Nicole's zus Baby ziet er wel wat in om de sympatieke Dick aan haar zusje te koppelen, die dan tegelijkertijd altijd professionele hulp in de buurt heeft. De oudere zuster is 'een soort van samenvatting van alle ontevreden vrouwen die 100 jaar geleden verliefd waren geweest op Byron', maar ze krijgt, zoals zoveel baby's, precies wat ze wil.

Dick aarzelt nog steeds, maar bezwijkt uiteindelijk voor de charmes van Nicole en daarna ook voor de ongelimiteerde rijkdom van de Warren's. Als psychiater teert hij nog een tijdje op de roem van zijn boek en met het geld van Nicole begint hij samen met een collega zelf een kliniek in Zwitserland, maar hij heeft er niet echt de aandacht bij. Ze krijgen twee kinderen en Nicole valt nu en dan terug in haar ziekte. Dat alles valt Dick niet gemakkelijk.

Na de geboorte van hun tweede kind had hij angsten doorstaan die je van een leek en niet van een vakman zou verwachten. Daarna had hij zich tegenover haar verhard en een scheiding gemaakt tussen Nicole als ze ziek en als ze gezond was. Dat maakt het nu moeilijk om onderscheid te maken tussen zijn objectiviteit van vakman, waarmee hij zichzelf beschermde, en een zekere nieuwe verkillung in zijn hart.

Ze kopen een villa aan de Côte d'Azur waar Dick gastheer is van vele gasten. Zijn werk als psychiater geeft hij op. Hij begint te drinken en verliest langzaam maar zeker de grip op zijn leven.

Psychiatrische inrichting, Prangins, Zwitserland. Foto: Arko Oderwald

Aan de tafeltjes van de rijken wordt gefluisterd dat Nicole Warren getrouwd is met een verlopen dokter. Aan het eind van het boek verlaat Nicole hem na zeven jaar huwelijk.

Er is veel geschreven over de vraag wat *Tender is the night* te vertellen heeft. Zegt het boek ons wat over de betekenis van een psychiatrische ziekte en de rol van dokters bijvoorbeeld? Daar lijkt het op het eerste gezicht wel op. Mijn versie van de roman opent met Dick en Nicole als arts en patiënte in de kliniek. Daarnaast weten we dat de vrouw van Fitzgerald, Zelda, in 1930 met de diagnose schizofrenie bijna anderhalf jaar werd opgenomen in de net geopende kliniek van Oscar Forel in Prangins, aan het meer van Genève. De beschrijving van de kliniek van Dick is gebaseerd op Prangins. Deze kliniek bestaat nog steeds en verschilt alleen van de 1930 situatie in het feit dat de twee gebouwen aan het meer zijn verkocht. Op een gegeven moment werd door Fitzgerald de second opinion van Bleuler gevraagd, die voor 500 dollar dat graag deed. Bleuler en Fitzgerald hebben elkaar dus ontmoet. Zelda leed ook aan afschuwelijke eczemen. Fitzgerald gebruikte dat voor een andere patiënte van Dick Diver, een Amerikaanse kunstenares. We weten ook dat Scott in die tijd vaak in Lausanne (hotel de la Paix) en Caux verbleef. Er is dus zeker wat te zeggen voor de gedachte dat Fitzgerald de situatie van zijn vrouw heeft gebruikt om de vraag te stellen hoe een psychiater zou reageren op een aantrekkelijke en intelligente patiënte, zoals Zelda, in een situatie van overdracht en tegenoverdracht. Maak deze patiënte dan nog behalve knap en slim ook erg rijk, zoals Sara Murphy, en je hebt een aantrekkelijke plot voor een roman. Kan de psychiater de verleiding weerstaan? En als hij zijn professionele grenzen overschrijdt en een relatie begint, hoe loopt het dan met hem af?

Toch zijn er ook een aantal argumenten waarom deze uitleg niet erg aannemelijk is. Daarvoor moeten we eerst even stilstaan bij de geschiedenis van *Tender is the night*.

Het schrijven nam negen jaar in beslag. Fitzgerald werd in 1920 in een klap een gevierde schrijver met de roman *This side of paradise* en bevestigde die reputatie met de *The great Gatsby* uit 1925, een roman die ontelbaar veel keren verfilmd is. Hoewel Fitzgerald vooral als romanschrijver te boek wilde staan, werd hij geleidelijk aan meer bekend als schrijver van korte verhalen in tijdschriften. Ook werkte hij

(met tegenzin) als scriptschrijver in Hollywood. Hij deed dat vooral voor het geld, geld dat steeds meer nodig werd om de kosten van de behandeling van Zelda te betalen. Dat was ook belemmerend voor het schrijven aan de volgende roman. Jarenlang belooft Fitzgerald zijn uitgever dat de roman bijna klaar is. Zo bouwt hij niet alleen een morele, maar ook een geldelijke schuld op bij zijn uitgever. Hij leeft al sinds 1920 in Europa, maar heeft nergens langer dan twee jaar gewoond. En Fitzgerald drinkt, en hij heeft helaas een slechte dronk die hem niet geliefd maakt. Van de roman die hij tussen 1926 en 1931 schrijft is uiteindelijk maar weinig overgebleven. Dick Diver komt pas in 1932 in het boek terecht. Er is wel een thema dat alle revisies heeft overleefd, namelijk de ondergang van de goedbedoelende hoofdpersoon. En dat was op zich weer een metafoor voor de culturele malaise van de westerse cultuur, zoals verwoordt door het in die tijden invloedrijke boek van Oswald Spengler, *De ondergang van het westen*. De berekenende ratio vervangt in de cultuuranalyse van Spengler kunst en humaniteit als de kern van de westerse cultuur.

Het boek van Fitzgerald had niet alleen een turbulente geschiedenis voor de publicatie in 1934, ook na publicatie was het nog niet af. De verkoop en de recensies van het boek vielen tegen en Fitzgerald was niet alleen teleurgesteld omdat hij toch vooral als romanschrijver bekend wilde zijn, maar ook omdat hij zijn schulden niet kon afbetalen. Ook de reacties uit zijn omgeving waren negatief. De *Murphy's* waren boos, Hemingway schrijft hem een afkeurende brief. Saillant detail hierbij is overigens dat Dick Nicole verliest aan een man die sterk op Hemingway lijkt. Fitzgeralds alcoholverslaving was nu zo ernstig dat zijn gezondheid sterk achteruit ging. Hij had weinig illusies meer en schrijft ook openhartig over zijn misère in de 'Crack-up' verhalen uit 1936, in Nederland uitgebracht onder de titel *De namiddag van een schrijver*. Zelda verblijft nu permanent in inrichtingen die door Scott betaald worden.

Hij onderneemt echter in 1939 nog een laatste poging *Tender is the night* te herschrijven, hetgeen resulteert in de versie die ik las. Die nieuwe versie begint niet met de beschrijving van het leven van Dick en Nicole aan de Rivièra, waarin nog de suspense stak wat er met Nicole aan de hand was, waarna in deel twee wat vooraf ging volgt. Daardoor stond in de oorspronkelijke

versie van het begin af aan niet de Dick als psychiater, maar de Dick als goedbedoelende persoon centraal:

Iedereen vindt hem aardig: hij is in je geïnteresseerd. Het was een opmerkelijke gewaarwording enige tijd in Dicks wereld te worden opgenomen; de mensen geloofden dat hij voor hen een bijzonder voorbehoud maakte en hun lot erkende als een trots unicum. Hij wist ieder onmiddellijk voor zich te winnen.

Het oorspronkelijk begin is beschreven vanuit het perspectief van de 18 jarige vaderloze filmster Rosemary Hoyt. Zij biedt zich ongegeneerd aan aan Dick, maar hij weigert dit genereuze aanbod. Pas veel later, als zijn neergang zich al ruimschoots heeft ingezet, bezwijkt hij voor haar.

Na de dood van Fitzgerald werd de door Fitzgerald herwerkte roman ook gepubliceerd. Deze versie is thans naast de oorspronkelijke versie in omloop. In versie 2 begint de roman met de psychiater Dick Diver en de patiënte Nicole. Hierdoor is de nadruk verschoven van een roman over de ondergang van de humaniteit in het algemeen naar een roman over een grensoverschrijdende psychiater. Dat wordt helaas niet ondersteund door een gedegen psychiatrische onderbouwing, maar dat was in de eerste versie van de roman, met een ander focus, ook niet echt nodig.

Een aardig mens gaat dus ten onder als metafoor voor de verlopen moraal van de Jazz Age. Zou het echt? Anders dan filosofen raken schrijvers pas enthousiast voor een algemeen idee als ze dat idee in de werkelijkheid ook zien en beleven. En dat laatste geldt zeker voor Fitzgerald. Donaldson, één van zijn biografen, stelt dat Fitzgerald het applaus van anderen zo hard nodig had dat hij wanhopig bezig was het iedereen naar de zin te maken. Maar dat leverde nooit de waardering op die Fitzgerald nodig had, altijd kwam hij tekort, hoe hard hij ook probeerde het anderen naar de zin te maken. Dat is, zoals Dick Diver zegt, een open wond.

De wond heelt niet. Er zijn open wonden, soms ineengeschrompeld tot het formaat van een speldenprik, maar toch nog open wonden.

Donaldson noemt Fitzgerald iemand met een 'histrionic personality', en de biografie van Fitzgerald, en zijn vrouw overigens ook, past hier inderdaad vrij goed bij. In de roman zegt iemand over Nicole dat ze haar ziekte hanteert als een soort van machtsinstrument, iets wat ook

voor Fitzgerald geldt. Zo iemand is een goede voedingsbodem voor de theorieën van Spengler en als schrijver kan hij zichzelf vervolgens combineren met Gerald Murphy en met de arts van zijn vrouw tot Dick Diver, die man die zijn vitaliteit volledig verliest door iedereen het naar de zin te maken.

Is het dus eigenlijk toeval dat de hoofdpersoon een dokter is? Toch niet helemaal, want het probleem van Dick Diver is wel een probleem dat zich meer dan gemiddeld toont bij hulpverleners. Het hulpverlenerssyndroom, of de ziekte van Florence Nightingale, waarvan hier sprake is, toont zich vooral in de zorg voor alle mensen die op de een of andere manier zwak zijn of zwak geacht worden. Het bijzondere is dat vooral het altruïsme van dergelijk gedrag vaak geroemd wordt. Lees bijvoorbeeld de wikipediapagina over Florence Nightingale. Dat achter dat altruïsme ook heel andere motieven schuil kunnen gaan wordt vaak ongelovig ontvangen. Een mooi voorbeeld uit de romanliteratuur is de apotheker Homais in Flaubert's *Madame Bovary*, die zich achtergesteld voelt. Met behulp van de weinig assertieve dokter zal hij de klompvoet van de knecht Hyppolite wel even genezen, zonder dat deze daarom gevraagd heeft. Het heeft rampzalige gevolgen voor Hyppolite. Homais zelf stijgt echter aanzienlijk in aanzien. Ook Florence Nightingale kwam veel aandacht en aanzien te kort, hetgeen zich bij haar uitte in ernstige hypochondrische klachten, die ten onrechte (later) werden toegeschreven aan brucellose. Zij was het grootste gedeelte van haar leven bedlegerig en reeds voor haar veertigste werd al voor haar leven gevreesd, zo ziek was ze. Ze is uiteindelijk 90 geworden.

Anderen helpen om er zelf beter van te worden, dokter Dick Diver toont ons de schaduwzijde en verborgen motieven van empathie en compassie waar iedere dokter wat van kan leren. De seksuele toespeling die in zijn voor en achternaam besloten ligt spreekt wat dat betreft boekdelen.

Literatuur

Bryer, Jackson R. & Barks, Cathy W. Dear Scott, *Dearest Zelda. The loveletters of F. Scott & Zelda Fitzgerald*. London: Bloomsbury, 2002.

Donaldson, Scott. F. Scott Fitzgerald. *Fool for love*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983.

Donaldson, Scott. Fitzgerald and Hemingway. *Works and Days*. New York: Columbia University Press, 2009.

Fitzgerald, F. Scott. *Tender is the night*. London: Penguin Books, 1986. (de eerste versie uit 1934)

Fitzgerald, F. Scott. *Teder is de nacht*. Amsterdam: Contact, 1969. (vertaling van de tweede versie uit 1939)

Fitzgerald, F. Scott. *De namiddag van een schrijver*. Privé-Domein 27. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1974

Vaill, Amanda. *Everybody was so young*. Gerald and Sara Murphy. A Lost Generation Love Story. London: Little, Brown and Company, 1998.

Dit artikel werd mede mogelijk gemaakt door het Fonds voor bijzondere journalistieke projecten.

Eerder verschenen in Passage, najaar 2016